

PROSTORSKA STRUKTURA VASI V USTNEM IZROČILU, ŠEGAH IN NAVADAH NA KRASU

KATJA HROBAT

Članek je del širše raziskave o konceptualizaciji prostora kot socialnega konstrukta, kakor se kaže v ustnem izročilu na Krasu. Terenske raziskave so pokazale, da ljudje navzven enotno identiteto vaške skupnosti razdrobijo na manjše vaške identitete, ločene po prostorskih enotah. Notranje strukturiranje vasi se izraža skozi ustno izročilo, toponime in skupinske identifikacije, šege in navade ob ivanjskem kresovanju, ob pustovanju, ob smrti, pri čemer vsakemu delu vasi ustreza del pokopališča, in ob liturgičnih obredih. Na osnovi evropskih in neevropskih primerjav avtorica pokaže, da v notranji strukturiranosti vasi ne gre prepoznati zgolj posledice različnega časovnega zaporedja kolonizacije rodov ali različnih hierarhičnih struktur prebivalstva, temveč tudi splošno konceptualno načelo strukturiranja sveta, ki temelji na binarni opoziciji. Ključne besede: prostor, binarna struktura, dualizem, naselja, Kras, ustno izročilo, šege.

The paper is part of a wider study on the conceptualization of space as a social construct through the oral tradition of the Karst. Research has shown that the identity of the village is fragmented into smaller village identities, separated by spatial units. The internal structure of the village is reflected in oral tradition, toponyms, group identifications, liturgical rites, and rituals such as lighting bonfires on St. John's Day or Carnival, and death, where each part of the village corresponds a part of the cemetery. Based on European and non-European comparisons, it is suggested that the interior structure of villages is not simply a reflection of the stratification process of the rural population or colonizations of various lineage, but could also be a consequence of a general conceptual principle of structuring the world, which is based on the concept of binary opposition.

Keywords: space, binary structure, dualism, settlements, oral tradition, rituals

O KONCEPTUALIZACIJI PROSTORA

Razprava je del širše raziskave o konceptualizaciji prostora, kakor se kaže v ustnem izročilu na Krasu (Hrobat 2009). Analiza sloni na tezi, da je prostor socialni konstrukt: vsaka skupnost ustvarja prostor, ki ga zaseda, oblikuje ga, spreminja in izrablja skladno s svojim sistemom reprezentacije sveta, zato se prostor kaže kot način manifestacije ali izražanja skupnosti. Načini njegove zasedbe in izrabe prostorskih virov so neločljivi od njegove simbolne kodifikacije (Descola in Pálson 1996: 15; Cadoret 2007: 235–236). Claude Lévi-Strauss je postavil, da nezavedne mentalne strukture tvorijo kulturne vzorce, ki se kot socialne in simbolne oblike kažejo v odnosu do prostorske organizacije (Lévi-Strauss 1989; 2004a: 185; 2004b: 207–214). Pierre Bourdieu je strukturalizem presegel s poudarjanjem pomena »prakse«, habitusa, zunaj katerega prostor nima nikakršnega pomena. V organizaciji notranjosti hiše prepozna mikrokozmos vseh simbolnih odnosov (Bourdieu 1969; Low, Lawrence-Zuñiga 2003: 9–10).

Človek razume prostor s pomočjo njegove diferenciacije, ki jo ustvari s konceptom meje. Koncept meje ustvarja prostor s podeljevanjem različnih simbolnih kvalitiet prostorom, ki jih razločuje (Segaud 2007: 100–103, 121; Risteski 2001: 157). Z razdelitvijo pojmov v (vsaj) dve nasprotni kategoriji se ustvari pogoj za delovanje (vsakršnega) logičnega sistema (Dragan 1999: 95, 322). O dualistični percepciji sveta so razpravljali raziskovalci že od Émila Durkheima (1912), ko so binarna nasprotja opredeljevali z različnimi vrednostmi, npr. sveto/profano, socialno/divje, organizirano/kaotično, čisto/nečisto itn. (Durkheim 1982; Eliade 1987, 1992; Douglas 1993, 1999; Radenković 1996: 47; gl. Hrobat 2009).¹

Članek odpira vprašanje strukturiranosti vaških naselij na Krasu, kakor so razvidne s konceptom meje. V etnološki literaturi iz Evrope in Slovenije ni bilo opaziti večje pozornosti strukturiranju vasi, če pa je že bila, je bila večinoma razumljena z vidika naselitve različnih hierarhičnih struktur prebivalstva, npr. gruntarjev, kajzarjev, batarjev (Novak 1975: 239–240; Makarovič 1985: 55–56). Namen razprave je pokazati, da vzroke za močno izraženo notranjo strukturo vasi na primeru Krasa, ki se kaže od poimenovanja, notranjih identifikacij prek šeg in navad, morda ne gre iskati le v kolonizacijskih tokovih in razslojevanju prebivalstva, temveč tudi v splošnejših konceptualnih načelih strukturiranja prostora.

TOPONIMI KOT ODSEV NOTRANJE STRUKTURE VASI. DRUŽINSKE ENOTE IN NASPROTJE ZGORAJ/SPODAJ

Povsod so poznana različna poimenovanja delov vasi, vendar sem šele preko pogovorov na Krasu spoznala, da je notranja delitev vasi močan identifikacijski element v vaški skupnosti. V Lokvi so, npr., vsi domačini poudarili, da je zanje Lokev Zgornja, ta je najstarejša, in Spodnja vas, vis-a-vis tujcem pa je vas enotna. /.../ *Dulanja in Gurnja vas. Vse Lokev, samu taku mi sami imenujemo* (Pripoved 132;² Hrobat 2009: 135, 181, sl. 11).

Podobnih primerov različnih poimenovanj delov vasi je veliko (Hrobat 2009: 178–183), zato navajam le nekaj vzorčnih primerov. Prostor Pliskovice deli cesta po imenu Paradana, ki naj bi v izročilu imela funkcijo »predelne stene« med štirimi deli:

¹ Pred kratkim je sicer Philippe Descola pri dekonstrukciji tradicionalnih antropoloških kategorij pokazal, da nasprotja med »divjim« in »domačim« (ali med naravo in kulturo) niso tako univerzalna, kakor se je dolgo mislilo. Ponekod dvojnost kategorij ne deluje tako strogo ali je celo odsotna, kakor npr. pri nomadih in lovcih-nabiralcih. Čeprav je res, da večina kultur identificira prostor zunaj človeškega nadzora za divjino, včasih ta ne deluje po načelu binarnega nasprotja ali se spreminja glede na kontekst (Descola in Pálson 2002: 8–12; Segaud 2008: 119–120).

² Pripovedi iz podatkovne zbirke so označene z zaporedno številko vnosa. Večina je objavljenih v disertaciji avtorice (Hrobat 2009), shranjene so v dokumentaciji Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Vrabčev, Kovačev konec, Britih okoli cerkve in Paradanov konec (Hrobat 2009: 110, sl. 26). Gorjansko sogovornica deli na Gornji, Dolnji in Subnji konec po družinskih enotah (Hrobat 2009: 180). V vasi Sveto sredino vasi zavzema Briteh s cerkvijo, okrog pa so zaselki Samči, Gornja vas in Jašči, Srednja vas, sodobno naselje Hrastje in Dolnja vas. Po ustnem izročilu naj bi bila najstarejša dela Jašči in Spodnja vas, sogovornik pa večino delov vasi loči po priimkih prebivalcev (Hrobat 2009: sl. 27; Pripoved 282, 288).

Toponimi nakazujejo dva prepletena tipa delitve vasi: po rodovnih enotah ali po položaju v prostoru. Razdelitev večjih socialnih enot po enotah, ki izhajajo iz različnih družinskih rodov, je opazna po vsem svetu. Posamični rodovi se združujejo po svojih predelih vasi. Notranja delitev se lahko zaplete z mnogovrstnimi internimi mikromigracijami, ki razdrobijo rodovne posesti na teritoriju. Ta podatek namiguje, da je čas osrednji dejavnik v oblikovanju teritorija. Družinske enote se niso nastanile in si razdelile posesti sočasno, temveč je do delitve zemlje prišlo postopoma (Vincent 1995: 13–14). Notranjo razdeljenost naselja je mogoče pojasniti kot posledico notranjih migracij okrog začetnikov rodu, npr., ko mladoporočenci ustvarijo svoje naselje na ozemlju lastne vasi. Mogoč pa je tudi nasproten proces, ko se več zaselkov združi v enotno vas (Dragan 1999: 130–131).

V Lokvi, na Gorjanskem in v Svetem se istočasno ponovi osnovna delitev najstarejših delov vasi po nasprotju zgoraj/spodaj, kar je pogosto tudi v širšem slovenskem prostoru (npr. Dolnje, Gornje Vreme). Po istem načelu, včasih z vmesno kategorijo sredine, se delijo pokrajine, župnije, mesta in vasi v Makedoniji (Risteski 2005: 224–227), v Romuniji in drugod po svetu (Dragan 1999: 131).

PROSTOR MED DELI VASI KOT MEJA Z ONSTRANSTVOM. PRIMER LOKVE

Prostor med zgornjim in spodnjim delom je pogosto prazen, neposeljen, kakor npr. v Lokvi med *Dulanjo* in *Gurnjo* vasjo. Na konceptualni ravni ga folklor označuje kot mejo, ki v tradicijskih predstavah vedno pomeni mejo med »tem« in »onim« svetom. Meje so zato označene z rituali prehoda in z bitji med svetovi (Leach 1964: 37–39, 1983: 55, 123; van Gennep 1977; Dragan 1999: 42–65, 93–101; Risteski 2001: 155–159, 2005: 185, 194–200; Šmitek 2004: 211–212; Mencej 2005: 178–181; Hrobat 2009: 68–138). Na območju meje med obema deloma Lokve naj bi ljudje srečevali nadnaravna bitja. Vaščani so se tam ponoči bali hoditi mimo »Škabarjevega oreha«, za katerim naj bi strašilo »krvavo stegno«. Ob njem so kurili kres, z njim naj bi razgnali »štrige« (Pripoved 159). Zraven je dolina Muhov dol, na zidu okoli nje naj bi jahala »baba«, čarovnica (Pripoved 153; Hrobat 2009: 126, 145–146).

/.../ P1: *Nje. Tænle je bla...* Mičkeno se vas, ki je bəl raztjegnjena, enmalu ni nəč /na nekem delu območja ni ničesar/. In təm so rjekli, da je blo krvavo stjegnu. *Krvavu stjegnu.*

P2: *Ja tisto se je dosti imenovalo.*

P1: *Je mičkinu vas raztjegnjena, gor umes med hišami...*

P2: *Ku Dulənji del in Gurənji an razmah...*

P1: *An vrt.*

K: *Med Dulənjim in Gurənjim.*

P2: *Ja, še malo nižje je. En delček...*

P1: *Med hišami je taku en vrt in je mičkemu, uonde...* Kər je bla təma, so rjekli, da təm je krvavu stjegnu.

P2: *Nisu hiše kər za drugəm, ma je še en vrt.*

P1: *Drugače se use držijo*³ (136)

Etnolog Orvar Löfgren opozarja, da so prav tovrstna verovanja v nadnaravne sile in obredi odsev socialne krajine kmečke kulture. Nadnaravne sile in razni duhovi so imeli svoje nespremenljive položaje v krajini, s čimer so varovali meje in naravne vire. Kakor nekakšen teritorialni *rites de passage* so poudarjali občutek, da se je nekaj spremenilo, ko je kdo prečkal mejo (Löfgren 1981: 31). Širok mejni pas med deloma vasi je za prebivalce Lokve dobil drugačen sopomen ponoči, saj je moral sogovornik od strahu kar steči mimo.

P1: *Uotroke so strašli, ne. Uonde je bil an uorəh Škabarjev, taku debu, in unde so pej pravli, da je krvavu stegnu. Da je skritu zad za djebləm.*

P2: *Ja, tudi tistu so strašli, krvavu stegnu.*

P1: *Neki me je gospodar poslu po cigarete u trgovino...* Oštja! U təmi, uonde! *Nej blo luči, ne.* Hoštja! Jəz səm taku šou pər zidi Muhovmi, da me ne bi tistu krvavu stjegnu primlu! /.../ (153)

Mejni pas med deloma vasi se razteza vse do pokopališča na obrobju vasi, kjer pripoved govori o srečanju s prikaznijo, ki je gospo spremljala do prvih hiš v vasi, do območja varnega (Pripoved 137; Hrobat 2009: 183).

Čeprav naj bi bivalni prostor v tradicionalni konceptualizaciji sveta veljal za »varnega« (Eliade 1987, 1992: 21–23; Radenković 1996: 47), se imaginarna, pa vendar resnična meja, mesto stika z onstranstvom, odpira sredi vasi oziroma na meji, ki deli navzven enotno vas na posamične prostorske enote.

³ Če je pripovedovalec več, so ti označeni s črko P in zaporednimi številkami (P1, P2...), spraševalka (avtorica) pa je označena s črko K. Med poševnicama je naveden knjižni prevod narečnih besed, npr., təbət /takrat/. Tri pike med poševnicama /.../ označujejo del pogovora, ki ga iz pripovedi izpuščam, največkrat zato, ker se ne dotika obravnavane tematike ali ker razkriva identiteto posameznika. Med poševnicama je včasih zapisana tema izpuščenega dela pogovora ali so opisani odzivi, občutki pripovedovalca ali okoliščine pogovora, npr. /se zasmaje/ ali /v cerkvi/. Zaradi večje razumljivosti so pokončno natisnjeni deli pogovora, ki so deležni posebnega poudarka. Transkripcija kolikor je le mogoče upošteva zapisovanje kraškega narečja, vendar zaradi pomanjkanja slavističnega znanja ni uporabljen dialektološki znakovni zapis; uporabljene so le črke slovenske abecede in polglasnik (ə).

ŠEGE KRESOVANJA KOT KAZALNIK STRUKTURIRANJA VASI

Šega, prek katere se najpogosteje izraža družbena razdeljenost vaške skupnosti po prostorskih enotah, je nekdanje kurjenje kresov za sv. Ivana. V vaseh, kjer ni prišlo do notranjih delitev, so prižgali en kres za vso vas (Hrobat 2009: 189). Vendar je v nasprotju s pričakovanji o enotnosti vasi na Krasu veliko takšnih, kjer so dejavnosti ob kresovanju potekale ločeno, vsaka na svojem delu vasi. Tako, npr., kresovanje v Komnu ni bilo združevalna obredna dejavnost vseh vaščanov, temveč so se prav v njem izražale različne skupinske identitete v vasi.

K: *Kaj pa u Komnu, ki so bla kašna kresišča in kdaj ste kurli krese?*

P1: *Svjəti Ivan je biu. Kurli so jəh na Lužh, na Brdih, na Piuki, na Placi.*

K: *Ma štjiri kresi? /.../ Torej niso samo en krjəs zakurli?*

P2: *Ne, ne, ne. Usəki konc je svojga jəmu. Zatu kər je blu gorivu na razpolago, u glavnem je biu brin, trnje in ruožje, od vinogradu. To je blu glavnu kurivu in təga je blu poušuod. /.../ (318)*

Podobno je v Pliskovici vsak del vasi, ki ga loči osrednja cesta Paradana, poskrbel za lastno kresovanje, od Britha prek kala v srednjem delu do drugega konca vasi.

K: *Ki so bli kresi? Ki so delali krese?*

P1: *Vsak del vasi je djel u svojga.*

K: *Vsak del vasi?*

P1: *Ja, krjes, vəle /takoj/ po 2. sv. vojni. Tudi ku smo bli pod zavjezniki leta 46, prvi kres smo šli njetit na vrh Volnika, gor na vrh Žjekəncə.*

K: *In ki pa tuki, po vaseh?*

P1: *Ma, vsak djel vasi je imu svuj.*

K: *Ma tej deli vasi so bli sprti? /.../ pogovor o kresovanju za sv. Ivana in ne za 1. maj/ In tu za Sv. Ivana je imel vsak del vasi svoj kres?*

P1: *Ivanov kres, ka je bil na enih brjegih, təm gor, na vrhi...*

P2: *Ja, ma tudi tle, mi smo zmerom na Pili...*

P1: *Ja, Pod vrtam, pər Pili, kamorbuodi...*

P2: *Kamor je blo tako zbirališče ljudi...*

K: *Kaj vsak del vasi je imel svoje zbirališče al kaku?*

P2: *Ma, ja. Tle je blo prou taku. Tle rečemo mi, kamor prideš dol od nas, je bil enkrat en star pil. /.../ In so bli ti kresi, ne. Tle pər Pili je bil kres, izpod Vrta je bil kres, na Kržadi je bil kres, u Brithi je bil kres...*

P1: *U Luži je bil kres.*

P2: *Təm, kamor rečejo na Paradanovem konci, so rekli Paradanova luža, təm je bil kres, u Vrabčevem konci je bil svuj kres... Taku so lju-dje... So bla pač təm zbirališča /.../ (129)*

Podobno so kurili ivanjske kresove po različnih delih vasi tudi v Škrbini, tj. *na vrhi, pər Čuorklji, Na Pili, na križišči, Na Zdolnjem konci, Na kržadi* (Pripoved 332).

Najbolj je poudarila ločeno kresovanje po različnih delih vasi sogovornica iz Repna na Tržaškem Krasu. Jasno je povedala, da je bilo kresovanje strogo ločeno po štirih »kotih« vasi. Združevalno območje vseh delov je bilo središče z velikim kalom in vodnjakoma, kjer so se stikale poti vseh vaških predelov. V medsebojnih odnosih so se vaščani jasno razločevali po pripadnosti različnim »kotom«, pa tudi po svojem mestu v socialni hierarhiji, med njimi je prihajalo tudi do prepиров (Hrobat 2009: sl. 28).

/... O kurjenju kresov na križiščih/ K: Tu na križiščih še nisam čula. In tu se vi spouneste še al so vam pravli?

P: Ma nje, so pravli. Zətu, kər kəšənkərət pər nəs u vəsi je blu, recimo, več kresou, zə svjəti Jəvən, ni biu samu adən /eden/. Zdey nərdimu enga. Ma jə blo več kresou. Zətu, ki naša vas je razdeljena na štjəri kuote. Rečəmo mi təmu. Je skori, bi rekla jəs, jə, skoro edina nə Krasu, al če ne edina, ki ima štiri kuote. In se prou kliče Lazarski kuot, Gabərski kuot, Škabərski kuot. In so štjəri kuoti. In usək kuot jə jəmu svuj kres, kəšənkərət. In so povedli pač, də so... Jəs təga se ne spounem, ma so še živelu ljudje, jəmajo sjəndəsət let, neso təku stari. Də so u usakmi kuoti nərđili na enmi svojmi kraji ta kres. »Allora« /torej/, tle gor, rečmo pər nəs, ni biu na križišči. Jə biu na anmi, kə smo meli en tašən hribček, mičkən. In tən je biu. Ma u Lazərsken kuoti, tən dol je biu nə križišči. Nə cesti. Eko.

K: In, ki so bli še ta dva druga kuota?

P: A dva druga so bli u kəšənəh krajəh, zdey točno nə vem, no, u usakmi kuoti. /... o vzpetinici Muzar v vasi/

K: In so kej hodili med temi kresi? Kəku tu, də so kurli tulku kresu?

P: Sej pravəm. Zətu, kər je blo, je bla vas na kuote. In so bli, ne rječem, də je biu antagonizem. Ma dostikrat, še zməjrəm. Kaj boste vi Škabərci, kaj boste vi Lazərci. Jə blo med, u sami vasi, də je blo hudo. Ma recimo, eko. Mi smo əmeli tə trg, u sredi. /... risba v (Guštin 2004)/ Jə biu kau, kər je zdey trgovina in tu. Ni biu təku velik trg, seveda, je bla samo cesta tle. Tle so ble vse trte. Tle so dve štjərni. Je zelo pomembno središče. In tle prou pred trgovino je biu en velik kau. Tu se je reklo, še zmjərəm se reče, Pər kalu. Də je na placi, ma recimo, Pər kalu. Če uzəmemo. Tu jə biu centər vəsi in tle so bli ti štjəri kuoti. Adən jə biu tle, edən tle, edən tle, edən tle. /kaže v knjižici/

K: Ceu del vasi se je reklu təku?

P: Ja, ta je biu Škabərski zətu, ki tle so bli sami Škabərci. Ta je biu Gabərski kuot zətu, ki jə ku Gabrouca. Bajə, də so najbrž iz Gabra izhajali. Tle je Lazərski kuot, kə so bli samo Lazar, priimki. In tle je Nebjəški kuot. Pravijo, starejši ljədje, so rekli nejbrž zərəd təga, ker je biu nejbjəl /najbolj/ u zavetju. In zətu so mi rekli Nebjəški. Kəšni tədi Angelski. Ma u glavnem je biu Nebjəški kuot, eko. In təle uokuli təga, iməš ta centər. In

usi ti kuoti so bli, ku bi rekla, nejbəl se je imeu za imenitnega Škabærski zətu, ki je biu najvjəči nekako, bi rekli. Lazærski tudi, zətu ki ma tudi zelo lepo hišo. /.../. Sicer privatna, ampak je, kər je jəmu grof svojega poslanca. Recimo tle, kəmər se je zbirəlo desetino in tako dalje. Zətu je zelo lepa kamnita hiša, zelo stara, usa sklesana, napisana in tako dalje. Se pravi, ta dva sta bla nejbəl močna. Tu jə blo malo bəl revno in tə tudi malo bəl revno. Ma med təmi in təmi dvemi jə blo təku... Ne rečem antagonizem, ma recimo, so se ponašali, nekako təku. /smeh/ (397)

Izročilo govori, da je bil Lazærski kut prvi naseljen, tako kakor Škabærski kut pa je dobil ime po najpogostejšem priimku (Guštin 2004).

Pred začetkom razprave o vzrokih prostorske strukturizacije vasi, ki se ne izraža le v različnih toponimih, temveč tudi v šegah ob kresovanju, je zanimivo vedeti, ali se prebivalci identificirajo po posamičnih vaških predelih tudi z drugimi šegami in navadami.

DVODELNA STRUKTURIZACIJA VASI V PUSTNIH ŠEGAH, ŠEGAH OB SMRTI IN LITURGIČNIH DEJAVNOSTIH. PRIMER RODIK

Vas Rodik se tako v ustnem izročilu kot v drugih obredih izraža z razločno dvodelno prostorsko organizacijo, pri kateri pa za razloček od omenjenih primerov ni videti povezav z družbeno hierarhijo. Rodik, ki navidez deluje kot strnjena vas, je v osnovi razdeljen na polovici, ločeni s potokom, ki teče od izvira Ušivnik na vrhu vasi pod zemljo skoz vso vas in naprej nad površjem deli tudi celotno Rodiško polje na dve polovici (sl. 1). Eden izmed obeh delov, Podluzja, velja v izročilu za najstarejši del vasi ali kot vas, kamor naj bi se naselili ajdi, mitizirani prebivalci Ajdovščine, antičnega in prazgodovinskega najdišča nad Rodikom (Hrobat 2005: 102). Po pripovedih naj bi v tem delu stala najstarejša cerkev, katere dele so našli med prekopavanjem vrta.

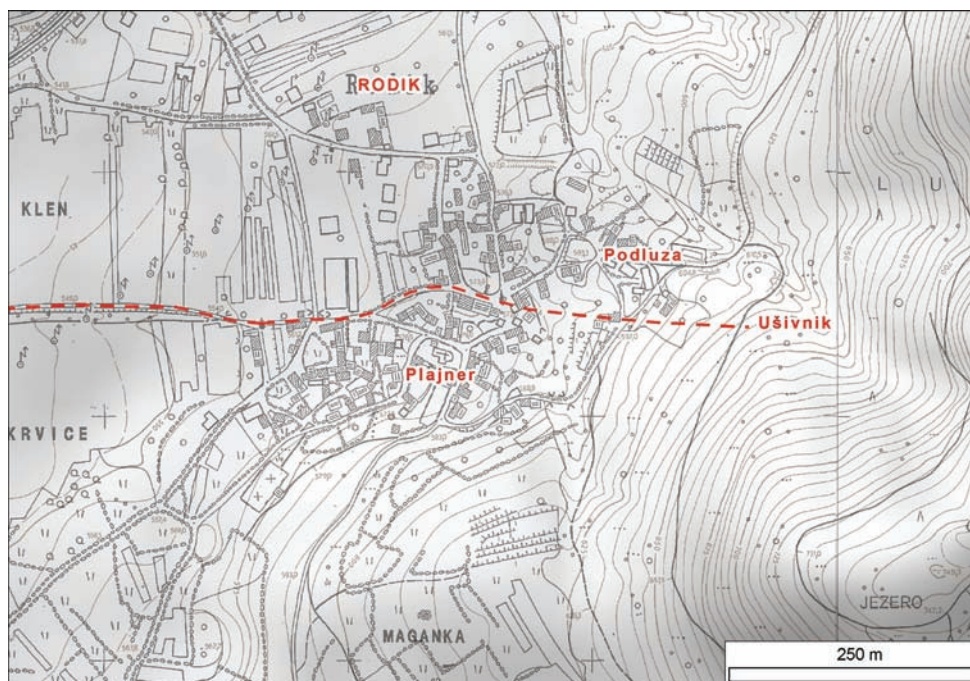
P1: /.../ Tu se rječe Podluzjo. Tə so se nəsəlili prvi prebivauci. Təku predvidevəjo, kə na usakmi dvorišči, če gremo pogljədət, ima vsak svuj vodnjak, štjərna, obzidna in nutri je vuoda. Tənlje se ləpu vidi še ena. Je dobru ohranjena, təm tudi. In tə je bla prvotna cjərkvica. Prou na təji vzpetini. In ku je ta Race kopu tu, ki guori jə biu vrt, ma so zmiri pravli, də je bla ena cjərkvica. Sam ni nobjen vedu kdaj, nje. In potem, ku je kuopu, jə najdu ta stəbər nutri zəsut. /.../ o kraji obdelanih kamnov/ Ta jə bla taužənt pjətstu, ja tisoč pjətstu, jə bla še obstojna ta cjərkvica te /tukaj/. Potem so to cjərkvico podrli in so sezidəli zdejšnjo cjərku tən duol. Jənu, tən u təji cjərkvici jə samu še en kip Mati buožja z Jəzusəm. /.../ ⁴ (438)

⁴ Po pripovedi Majde Peršolja naj bi se ljudje križali na mestu stare cerkvice v Podluzji, čeprav je ni bilo videti (26. 1. 2006).

Po pripovedi starejšega, danes pokojnega domačina, naj bi daleč v preteklosti »bila vas Rodik razdeljena na dva dela; na Podluzo in na vas pri cerkvi. Vmes so bili vrtovi in sadovnjaki. /.../ (Peršolja 2003: 19).

V bogatem ustnem izročilu Rodičanov o ajdih z Ajdovščine nad Rodikom je mogoče prepoznati določene zgodovinske fragmente o značilnostih staroselcev z arheološkega najdišča, o njihovem življenjskem okolju, kažejo se pa tudi sporni položaji med naseljenci nad vasjo, ajdi, in Rodičani spodaj (Hrobat 2005). Stike med obojimi lahko nakazuje tudi ohranitev staroselskega imena *Rundictes* v toponimu vasi (Slapšak 1997) in možnost nadaljevanja staroselskega kulta nad rimskodobnim grobiščem v bližini Ajdovščine nad Rodikom (Hrobat 2004). Če upoštevamo, da v ustnem izročilu nasploh ajdi navadno nastopajo kot mitski »Drugi«, pogani ali/in velikani (Hrobat 2005: 100), se zdi, kakor da delitev na dva dela vasi izraža temeljno nasprotje med »nami«, »Rodičani« in »Drugimi«, »ajdi«, staroselci. Na Podluzo se vežeta dve ločeni izročili: prvo o najstarejšem delu vasi, drugo o ajdih, ki naj bi se tam naselili. Iz njiju bi posredno lahko sklepali, da imata polovici vasi tudi različne prednike.

Zdi se, da je imela dvodelna struktura vasi za Rodičane tolikšen pomen, da se ni ohranila le v ustnem izročilu, temveč tudi v različnih šegah in navadah. Ena izmed teh

Sl. 1: Vas Rodik naj bi bila na začetku razdeljena na dva osnovna dela, Podluzo in Plajner, ki ju razločuje potok, ki teče po sredini vasi in polja (Zemljevid izdelal dr. Sašo Poglajen na osnovi kartografskih podatkov, ki so »Javne informacije Slovenije, Geodetska uprava Republike Slovenije, TTN 5 in DTK 25. © Geodetska uprava RS.«)

je bilo pustovanje. Po pripovedi Rada Lukovca iz Rodika so bili fantje pri pobiranju klobas po vasi razdeljeni v dve skupini – v eni so bili prebivalci Podluze, v drugi preostali. Vsaka od skupin je imela tudi svojo gostilno, v kateri so sklenili pustovanje, pri Linču Babenci, ostali pa pri Čehu.⁵

Toliko zanimiveje je, da se je dvodelna struktura vasi kazala tudi v udejstvovanju pri cerkvenih mašah. Kot pove Rado Lukovec, so ženske iz Podluze in iz Gornje in Spodnje ulice sedele na levi strani cerkve, »pri Jezusu« (op. glede na oltar), medtem ko so ženske iz Babenskega kraja sedele na desni, kar je še danes navada starejših gospa. Pri možeh to ni bilo razvidno, saj so bili skupaj v zakristiji. Kompleksna razdelitev vasi na pet delov se v osnovi opira na osnovno, najbrž najstarejšo dualistično delitev vasi, kakor je razvidno iz naslednjih izjav.

P: /... o potoku/ *Duol do*, skuzi celo vas jə pokrit. *In tən pride vən*. Na pulji pride vən in tječe po pulji. *Do Pilja je puotok, ja*.

K: *A niste reku, də so tud vasi pol ločli. Misləm, deli vasi, al kaj?*

P: *Od potuoka*, uod tega potuoka kje /tja/ je Podluzo in kje je Babənski in Plajnərski kraj.

K: *Babənski in Plajnərski, in puol Podluzo, pa še četrto je blu neki*.

L: *Ja, tə so rjekli še duol staze. Ke duol. In tu jə bla Dulənja in Gurənja ulca. Ma, jə blu use Podluzo. Samu ta puotok je luoču vas na dva dela, nje.* (442)

Terensko gradivo razkriva petdelno strukturo Rodika: na zahodu Babenski kraj in Plajner, na drugi strani potoka proti vzhodu pa Podluzo, od tod se je pozneje poselitev razširila še v Guranjo in Dulanjo ulico. Med Plajnarjem in Babenskim krajem na južni strani potoka je bila po izročilu zgrajena današnja mlajša cerkev (Peršolja in Pregelj 1997: 95).

Podobno se osnovna dvodelna struktura kaže na pokopališču v Rodiku. Poleg ločitve na otroke v enem delu, duhovnike in premožne kmete v srednjem delu in v tretjem delu mlade in neporočene, je bil desni del pokopališča razdeljen po prostorskih enotah vasi. Ob vratih so bili Podlužani, sledil je prostor za Ulčarje in Plajner, zadnji pa je pripadal Babencem (Peršolja 1997: 142). Podobno izvemo tudi od Rada Lukovca, ki pojasni, da je sedanje pokopališče (približno od leta 1880) obdržalo strukturo starega. Razdeljeno je na »ledih« fante in dekleta, otroke, na sredini so križ in župniki, na zahodni strani pa najprej Podluzo, Zgornja in Spodnja ulica, na drugi strani pa Babenski kraj. Prvi prostor na pokopališču naj bi bil namenjen bogatemu vaščanu (sl. 2).

Delitev vasi se je pokazala tudi pri posvetnih dejavnostih, ko so si npr. opravljanje javnih del, *rabute*, razdelili po deset hišnih lastnikov skupaj. Desetnije so bile Podluška, Plajnarska, Guranjska, Dulanjska, Gornja Babenska in Dolnja Baben-

⁵ Vedno je bila osnova delitev vaščanov na Podluzo in Plajner (ustna informacija, 3. 5. 2009).

ska. Odločitve so sprejemali v središču vasi, pri potoku oz. komunski *štirni* (Peršolja 1997: 138).

Rodik se zdi na prvi pogled enkraten zaradi tolikernih načinov, ki izražajo dvodelno strukturo vasi, na katero se naslanja nadaljnja delitev. Vendar je mogoče posamična primerljiva naselja najti tudi drugod na slovenskem območju, kompleksnejše izraze delitve naselij – tako v šegah in navadah kot v drugem izročilu – pa najdemo tudi drugod po Evropi in svetu.

Sl. 2: Enaka struktura vasi je prepoznavna tudi v vaškem pokopališču, kjer so ob vhodu najprej grobovi Podluze, za njimi Ulčarjev, potem Plajnerja in na koncu Babenskega kraja. Tako kakor potok deli vas, deli križ na pokopališču vas na dva osnovna dela (foto: K. Hrobat).

PRIMERJAVE DVODELNIH ORGANIZACIJ NASELIJ V SLOVENIJI IN PO EVROPI

Če začnemo najprej s primerjavami posamičnih sestavin, s katerimi se v Rodiku izraža strukturizacija vasi, naj najprej poudarimo rodovno delitev pokopališč v Makedoniji. Primer Rodik nakazuje, da je bila struktura vasi tako zelo pomembna za delovanje skupnosti, da se je izražala celo v prostorski organizaciji pokopališča. Po navedbah Ljupča S. Risteskega se struktura tradicionalnih naselij v Makedoniji izraža na pokopališčih:

pokopališče je kraj, ki najteže prenaša premestitev, dislokacijo ali vnos drugih sprememb. Prostorsko je strukturirana po vaškem rodovnem sistemu. Po makedonski ustni tradiciji vsi pripadniki natančno poznajo rodovno strukturo grobov. Vsak rod ima v lasti nekaj desetih grobov, ki so zgoščeni na določenem delu pokopališča (Risteski 2005: 209). Analogije iz Makedonije nakazujejo, da bi lahko različni prostorski deli Rodika pripadali različnim rodovom.

Primerljiv slovenski zgled je Kropa s kompleksno delitvijo trga. Poleg dvodelne razdeljenosti s potokom Kroparica oziroma mostovi, se je delila še na Zgornji, Spodnji in Srednji konec. V Zgornjem koncu so živeli oglarji in rudarji, medtem ko so v drugih dveh delih živeli obrtniki, »gospodje« in njihovi kovači. Tekmištvo med levim in desnim bregom se je izražalo pri otrocih, ki so se družili le po posamičnih predelih in niso sprejemali prišlekov z druge strani. Hkrati so bili razdeljeni na tri »konce«: ob prazniku sv. Janeza Nepomuka (16. maja) so ti okrasili znamenja na obeh straneh mostov v Zgornjem, Srednjem in Spodnjem koncu in s palicami in koprivami čuvali, da ni kdo od otrok z nasprotnega brega prečkal mostu (Šmitek 1973: 33–34). Zdi se, da je antagonizem med deli vasi v Kropi prešel v otroško folkloro.⁶

Omembe ločenega pustovanja po dveh delih vasi so pri opisu pustovanja na Velikih Blokah, pri čemer je med obema skupinama maskiranih *mačkur* lahko prišlo tudi do pretepa. Tudi pri bohinjskih šemah je otepanje potekalo ločeno v Srednji vasi (ime!), in sicer posebej v skupini kmečkih in posebej kočarskih fantov. Pozornost zbuja tudi obredni tek mask *sovrnikov* v Kobaridu (tekli so od vzhoda proti zahodu), in natančno določena pot obrednega teka *blúmarjev* Črnega vrha nad Nadižo v Benečiji (Križnar 1979: 196; Kuret 1984: 300–302, 122, 392). Ker doslej pozornost ni bila posvečena strukturizaciji vasi, ni poznano, ali so zgoraj naštete šege povezane z drugimi izročili o strukturi vasi tako kot v Rodiku.

Celo nenavadni delitvi Rodika v liturgičnih obredih v cerkvi je mogoče najti analogijo, in sicer pri francoskem trgu Saint-Santin, ki je razdeljen med Cantal in l'Aveyron. Naselje je razdeljeno na dve skupnosti, Saint-Santin-de-Maurs in Saint-Santin-d'Aveyron, vsaka ima svoje županstvo, šolo, pokopališče in bar. Pri krožnem izvajanju maše po cerkvah v obeh delih se prebivalci iz Aveyrona namestijo na desno stran cerkve, ti iz Cantala pa na levo (Dragan 1999: 142–143)! Pri tem velja opozoriti, da v primeru Rodika in Saint-Santina ne gre za razporeditev ljudi v cerkvi po socialnem statusu, kakor npr. v Predgradu, kjer so premožni sedeli v klopeh, mali kmetje, osibarji in bajtarji pa so stali (Makarovič 1985: 56).

Iz srednjeveških pisnih virov za Romunijo je razvidno, da so bile moldavske vasi od svojih začetkov vezane na dve polovici, pri čemer je bila predmet donacije, prodaje pogosto le ena polovica. Med 400 akti prodaj, donacij itn. med letoma 1450 in 1520 je 58 vasi dvodelnega izvira. Ponekod se polovice vasi izražajo zgolj v obrednih trenutkih,

⁶ Zahvaljujem se prof. dr. Zmagu Šmitku za predstavitev kompleksnega primera Kroepe.

podobno kakor v Rodiku. V vasi Runcu se za božič in na ivanje oblikujejo dve skupini pevcev po polovicah vasi, po polovicah praznujejo novo leto v ločenih hišah, medtem ko se za praznovanje sv. Treh kraljev združijo v enoten obred ob reki, ki vas deli na dvoje. V vasi Gaujani sta dve polovici razdeljeni na štiri četrti, ki naj bi imele štiri prednike. Nekoč je bila cerkev »spredaj«, novo pa so zgradili namesto smreke v »zadaj«. Smreka je imela vlogo skupnega obrednega središča, saj so se pri njej zbirali mladi za božično praznovanje. Profano središče je bilo drugod, v bližini mosta, ki združuje polovici. Na tem mestu je bila gostilna, tod so ženske skupaj prale perilo in tu se je na dan sv. Treh kraljev nekoga vpeljalo in vaščane poškopilo z vodo. Pri številnih naselij, pri katerih Radu Dragan opaža dvodelno sestavo, se izraža nasprotje med polovicama vasi: kar je spodaj, je manj dobro, kar je zgoraj, dobro, v smislu bolj izobraženih, pridnejših in premožnejših vaščanov. Enako velja za vas Menden pri Bonnu v Porenju, kjer se vaščani obeh polovic, ki imata ločeno družbeno in administrativno življenje, srečujejo v eni cerkvi, na enem pokopališču in v skupnih letnih procesijah (Dragan 1999: 128–150). Dragan našteje še veliko primerov dvodelne sestave naselij in zemljišč v Romuniji in Evropi. Primerjalnih zgledov je torej dovolj, pomembno pa je iskanje odgovora na vprašanje o razlogih za strukturizacijo vasi.

PROSTORSKA STRUKTURA VASI KOT ODSEV DRUŽBENEGA RAZSLOJEVANJA?

Poleg že omenjenega razločevanja predelov vasi po rodovnih enotah so v izročilih o strukturizaciji vasi, ki se kaže v šegah ob kurjenju ivanskih kresov, namigi o različnem družbenem položaju prebivalcev v posamičnih predelih. Socialno hierarhijo je najbolj poudarila pripovedovalka iz Repna na Tržaškem Krasu: omenja vzvišenost in večje bogastvo prebivalcev dveh »kotov« vasi, ki sta bila v nasprotju z drugima dvema, revnejšima predeloma vasi, med njimi so bili tudi prepiri (Pripoved 397). Morda bi lahko tudi v tem prepoznali dvodelni sistem, v katerem sta si polovici vasi v nasprotju dobro/slabo, bogato/revno, tako kakor v omenjenih primerih nemške in romunskih vasi (Dragan 1999: 137–138). Z oznako /.../ tisti *bogat kuonc, tle okuli Samči* (Pripoved 282) je tudi v pripovedi iz Svetega opazen namig na hierarhično razplatenost predelov vasi.

Socialno-prostorsko sestavo je mogoče prepoznati v vasi Kaloskopi v srednji Grčiji (Tzavaras 1979: 160–162). Predel popov (fr. *quartier des popes*) je bil najbogatejši, držal se ga je sloves učenosti, omikanosti in dobrih manir. Prostorsko je bil najbližje studencu, zato je imel privilegij pri delitvi vode. Podoben položaj so imeli prebivalci »griča« (fr. *quartier du côteau*), nižji družbeni položaj pa prebivalci »soseske« (fr. *quartier du voisinage*). Ti so bili v glavnem pastirji, ki so se potegovali za žene iz »predela popov«. Najbolj odmaknjen, tako prostorsko kot socialno, je predel »ciganov« onstran toka studenca. Po ustnem izročilu naj bi ga bili ustanovili »cigani«. Vse do ok. leta 1920

prebivalci najbogatejšega »predela popov« niso dopuščali poročnih razmerij z možni tega predela. Poleg studenca najpomembnejši točki vasi, »trg« (med glavno cerkvijo in šolo) in tržnica, ležita na zgornjem delu »griča«, natanko napol poti med najbogatejšim predelom in »predelom ciganov« (Tzavaras 1979: 160–163). Strogo razločevanje med »Nami« in »Drugimi«, »cigani« v primeru vasi Kaloskop, med katerimi poroke niso dopuščene, je morda primerljivo s podobnim razločevanjem v Rodiku med »Nami«, »Rodičani«, in »ajdi«, »Drugimi«. Oba tekmiška predela sta pri obeh vaseh ločena z vodo, potokom. V rodiškem izročilu je mogoče »ajde« primerjati s »cigani«, saj naj bi *imeli črne lasi in zateglo kožo /rumenkasto polt/, tako, kot jo imajo danes kaki Siciljanci ali Cigani. /.../* (Hrobat 2005: 102).

Prva hipoteza, s katero bi lahko pojasnili tako izrazito družbeno hierarhijo in nasprotja med različnimi predeli vasi, bi bila lahko vezana na procese socialnega razslojevanja kmečkega prebivalstva. Iz primerov drugod po Sloveniji je poznano, da so se nižje plasti kmečkega prebivalstva naselile ločeno od premožnejših kmetov. Tako so se npr. osrednjemu delu kmečkih domov v Pregradu v Beli krajini v 18. stoletju pridružili bajtarski in osibeniški domovi. Prostorsko so se ločili tako, da so jih postavili v gornjem ali spodnjem delu, stran od glavne poti in na slabšem skalnatem zemljišču (Makarovič 1985: 71). Spomin na hierarhično ločevanje je bil še do nedavnega živ v Spodnji Besnici na Gorenjskem, kjer je bilo naselje kajžarjev na Trati, na skupnem srenjskem zemljišču, strogo ločeno od kmečkega naselja, ki so ga imenovali »na kmetih«. V franciscejskem katastru Zgornje in Spodnje Besnice so razvidna gruntarska jedra vasi, zraven pa kajžarske in bajtarske enote (Novak 1975: 239–240).

Ena izmed hipotez oz. vzrok za nastanek različnih predelov vasi, ki se kažejo v različnem družbenem položaju prebivalcev, so resda lahko procesi razslojevanja kmečkega prebivalstva ali različne rodovne kolonizacije. Po drugi strani pa se takšna hipoteza še vedno ne zdi dovolj obširna, da bi pojasnila toliko primerov strukturizacije naselij, pri čemer je socialna hierarhija lahko le eden izmed mnogih vidikov, ki izraža nasprotja. Kar se namreč najpogosteje ponavlja, je neka osnovna dvodelna struktura vasi, ki se aktivira v določenih trenutkih v izročilih o različnih prednikih, v šegah in navadah.

SKLEP.

SLEDOVI KOMPLEKSNIH DVODELNIH SISTEMOV V EVROPI KOT ODRAZ STRUKTURIRAJOČIH NAČEL MIŠLJENJA?

Že Claude Lévi-Strauss je zavrgel vsakršne dvome o obstoju dvodelno organiziranih družb na primerih diametralnih struktur naselij in družbenih sistemov v Južni in Severni Ameriki, Melaneziji in Indoneziji. Za zgled je mogoče navesti vas ljudstva Bororo v Braziliji z zapletenim načelom delitve vasi na dve polovici s središčno moško hišo in razvrstitvijo klanov; to načelo je urejalo niz socialnih vidikov in kulturnih praks, od

poroke in pogrebov do pravil druženja, dedovanja itn. Še pomembnejša pa je njegova ugotovitev, da so navidezno dualistični sistemi daleč od tega, da bi bili simetrični, dejansko so le izkrivljene podobe mnogo kompleksnejših sistemov. Na osnovi takšnih struktur je Claude Lévi-Strauss razvil idejo o logičnem dualizmu kot univerzalni strukturi človeškega mišljenja (Lévi-Strauss 1989: 131–161, 2004b: 207–214).

Glede na to, da so etnologi po vsem svetu odkrivali kompleksna dvojiška načela strukturiranja družbe in prostora, se Radu Dragan sprašuje, ali ni odsotnost primerljivih podatkov za Evropo zgolj posledica tega, da etnologi nanje niso bili dovolj pozorni. Ob številnih primerih antagonizmov med polovicama naselij v Evropi, je očitno, da so tudi v Evropi obstajale dualistične organizacije. Nasprotja med deli se lahko izražajo v mnogih oblikah, npr. levo/desno, visoko/nizko ali središče/obrobje (Dragan 1999: 128–150). Za razloček od dvodelne strukture središče/obrobje, ki navadno ustreza dvojici sveto/profano, kakor so jo raziskovalci prepoznavali tako v kozmoloških koncepcijah (Eliade 1987; Michel 1994; Radenković 1996: 49–79) v antičnem in sodobnem prostoru (Lévi-Strauss 1989: 132–138; Vernant 2001: 147–269; Guettel Cole 2004: 74–78; Risteski 2005: 228–261 idr.), pomen drugih binarnih struktur ni bil obravnavan. Nekateri etnologi in folkloristi so sicer opazili delitev fizičnega prostora na zgoraj/spodaj, izraženo v toponimih in izročilu (npr. Risteski 2005: 224–227), vendar tega niso preučili v razmerju med obredi in prostorom.

Dragan je sledil pravilom strukturiranja naselij v Evropi predvsem v obrednih in identifikacijskih elementih s perspektive prostora. Z analizo mnogih omenjenih vasi v Romuniji in drugod po Evropi je potrdil opažanja Lévi-Straussa o kompleksnosti razmerij, ki se skrivajo za dvodelnimi sistemi, in dodal, da je prav asimetrija načelo njihovega delovanja. Hipotezo je mogoče pokazati na primeru vasi Bârbâtesti, kjer izročilo o skupnem predniku poudarja skupen izvir vseh vaščanov, medtem ko hkratno izročilo o dveh ustanoviteljih pojasnjuje ločen izvir dveh polovic vasi. Reka ustvarja os sever-jug, medtem ko os vzhod-zahod deli vas na polovici. Vas ima enajst četrti, pri čemer se ena razteza čez obe polovici vasi, v vasi je pet cerkev, vsaka s svojim pokopališčem, vendar le dve župniji, ki ustrezata vaškim polovicam. Polovice se manifestirajo v trenutkih, ko je treba redefinirati središče, ko se vnamejo prepiri za lokacijo središča – ga potrditi nad mejo »zgoraj« ali ga prestaviti »spodaj«. Do leta 1830 so maševali v vsaki cerkvi, pozneje pa sta dva duhovnika maševala po sistemu kroženja v petih cerkvah. K vsaki so gravitirali dva do trije predeli. Za udeležbo pri maši so morali prebivalci več predelov prečkati reko. Samo en predel se razteza čez mejo obeh polovic in pripada dvema cerkvama; in prav tu Dragan prepoznava neravnovesje, ki omogoča delovanje sistema. Enotnost vasi se zdi odvisna od delovanja meje: obstaja bolj ali manj poudarjeno neravnovesje med polovicama in treba si je izmisliti kršitev razločevalnega pravila, da sistem dualistične organizacije lahko deluje. Polovici večine vasi združuje ta popačeno dualistična struktura, zaradi katere vaščani občutijo pripadnost skupnemu ozemlju, polovice pa se aktivirajo in manifestirajo le v določenih trenutkih, ob obrednih dejanjih ali ob

redefiniciji središča. Delovanje prostora na podlagi dvojiškega nasprotja je primerljivo s prepovedjo incesta med Zemljo in Nebom v kozmogonskih mitih. Če prepoved incesta, katerega namen je ločitve na dvoje vsega »izvornega«, omogoča »delovanje« družbe, enako velja tudi za delovanje prostora (Dragan 1999: 128–150).

Različne identifikacijske elemente in obredne dejavnosti, ki strukturirajo prostor kraških vasi na dve nasprotni polovici, na katere se lahko opira še bolj razčlenjena strukturizacija, je tako mogoče razumeti kot posledico nekih univerzalnih načel človeškega mišljenja, ob tem pa je seveda mogoče upoštevati tudi posledice hierarhičnega razslojevanja in kolonizacijskih tokov. Zdi se, da bi lahko tolikšno razširjenost dualističnih struktur tako v svetu kot v Evropi, za katerimi se skrivajo kompleksnejši sistemi strukturiranja, lahko pojasnili z načelom splošne strukturirajoče logike mišljenja. Navkljub kritičnosti do Lévi-Straussovih strukturalističnih idej, še posebno z vidika zanemarjanja zgodovine in subjekta (Monaghan in Just 2000: 46), se zdi njegova teorija o dvojiških logičnih sistemih najbolj razlagalna, še posebno s tem, ko poudarja precej zapletenejše sisteme in asimetrije. Po Draganovem mnenju prav ta asimetrija omogoča delovanje sistema, ki ni rigidno, temveč se aktivira le v določenih trenutkih (Dragan 1999: 143–150). V Kropi se kompleksna dvo- in tridelna struktura trga izraža v otroški folklori ob praznovanju sv. Janeza Nepomuka. V Rodiku se bipolarnost družbenega prostora izraža v pustnih šegah in navadah, pri liturgičnih obredih, šegah ob smrti in morda delovnih šegah, v drugih kraških vaseh pa se kaže v šegah ob ivanjskem kresovanju. Vendar nasproti tujcem vas deluje enotno. Kakor bi rekli v Lokvi: /.../ *Dulanja in Gurnja vas. Vse Lokev, samu taku mi sami imenujemo* (Pripoved 132).

Ne glede na osnovni namen raziskave o vzrokih strukturiranja vasi na primeru Krasa bi za konec želela z razpravo pokazati na nova vprašanja, ki se lahko na primeru klasičnih etnoloških tematik odprejo, če nanje gledamo s perspektive prostora. Zaradi vsenavzočnosti je njegove pomene namreč toliko težje prepoznati, saj, kakor bi rekel Clifford Geertz, »kdor koli je že odkril vodo, to ni bila riba« (Geertz 1996: 259).

LITERATURA

Bourdieu, Pierre

1969 La maison Kabyle ou le monde renversé' V: Pouillon, Jean in Pierre Maranda (ur.), *Echanges et communications: mélanges offerts à Claude Lévi-Strauss a l'occasion de son 60e anniversaire*. Paris, La Haye: Mouton, 739–758.

Cadoret, Anne

2007 Espace. V: Bonte, Pierre in Michel Izard (ur.), *Dictionnaire de l'ethnologie et de l'anthropologie*. Paris: Presses universitaires de France, 235–236.

Descola, Philippe in Gísli Pálson

2002 Introduction. V: Descola, Philippe in Gísli Pálson (ur.), *Nature and Society: Anthropological Perspectives*. London in New York: Routledge, 1–22.

Douglas, Mary

1993 *Čisto i opasno*. Beograd: Biblioteka XX vek.

1999 *Implicit Meanings: Selected Esseys in Anthropology*. London in New York: Routledge.

Dragan, Radu

1999 *La représentation de l'espace de la société traditionnelle: les mondes renversés*. Paris: L'Harmattan.

Durkheim, Emil

1982 *Elementarni oblici religijskog života*. Beograd: Prosveta (Biblioteka Kariatide).

Eliade, Mircea

1987 *The Sacred and the Profane: The Nature of Religion*. Orlando [idr.]: A Harvest Book, Harcourt.

1992 *Kozmos in zgodovina. Mit o večnem vračanju*. Ljubljana: Nova revija.

Geertz, Clifford

1996 Afterword. V: Feld, Steven in Keith H. Basso (ur.), *Senses of Place*. Santa Fe: School of American Research Press, 259–261.

Gennep, Arnold, van

1977 *The Rites of Passage*. London in Henley: Routledge and Kegan Paul.

Guettel Cole, Susan

2004 *Landscapes, Gender, and Ritual Space: The Ancient Greek Experience*. Berkeley, Los Angeles in London: University of California Press.

Guštin, Vesna

2004 *Občina Repentabor – Comune di Monrupino. Repen*. Gorica: Občina Repentabor/Comune Monrupino.

Hrobat, Katja

2004 Ustno izročilo o Lintverju kot indikator ritualnega prostora antične skupnosti Ajdovščina nad Rodikom. *Studia mythologica Slavica* 7: 63–78.

2005 Ajdi z Ajdovščine nad Rodikom. *Studia mythologica Slavica* 8: 99–112.

2009 *Ustno izročilo o krajini Krasa v mitološkem in arheološkem kontekstu*. Doktorska disertacija. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo (neobj.).

Križnar, Naško

1979 Blúmarji ali pustóvi? *Traditiones* 5–6: 195–202.

Kuret, Niko

1984 *Maske slovenskih pokrajin*. Ljubljana: Cankarjeva založba in ZRC SAZU.

Leach, Edmund

1964 Anthropological Aspects of Language: Animal Categories and Verbal Abuse. V: Lenneberg, Eric H. (ur.), *New Directions in the Study of Language*. Cambridge, MA: The M. I. T. Press, 23–63.

1983 *Kultura i komunikacija. Logika povezivanja simbola*. Beograd: Prosveta (Biblioteka XX vek).

Lévi-Strauss, Claude

1989 *Sirukturalna antropologija*. Zagreb: Stvarnost.

2004a *Divja misel*. Ljubljana: Krtina (Knjižna zbirka Temeljna dela).

2004b *Tristi tropici*. Milan: Il Saggiatore.

Low, Setha M. in Denise Lawrence-Zuniga (ur.)

2003 *The Anthropology of Space and Place: Locating Culture*. Malden [idr.]: Blackwell Publishers.

Löfgren, Orvar

1981 World-Views: A Research Perspective. *Ethnologia Scandinavica*: 21–36.

Makarovič, Marija

1985 *Predgrad in Predgrajci. Narodopisna podoba belokranjske vasi*. Ljubljana: Kulturna skupnost Kočevje.

- 1994 *Sele in Selani. Narodopisna podoba ljudi in krajev pod Košuto*. Celovec, Ljubljana in Dunaj: Mohorjeva založba.
- Mencej, Mirjam
2005 Funkcije povedk o nočnih srečanjih s čarovnicami in njihova vloga v konstrukciji prostora in časa. *Studia mythologica Slavica* 8: 167–186.
- Monaghan, John in Peter Just
2000 *Social & Cultural Anthropology: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Novak, Anka
1975 Kmečko gospodarstvo na besniškem območju. *Kranjski zbornik*: 239–255.
- Peršolja, Jasna Majda
1997 Rodiški komuni. V: Pregelj, Milan (ur.), *Rodik med Brkini in Krasom. Zbornik ob 350. letnici cerkve*. Koper: Ognjišče, 128–170.
2003 Rodiške pravce Franeta Krnelovga. *Občinsko glasilo. Na stičišču treh svetov, občina Hrpolje – Kozina*, 8/VI, oktober: 19.
- Peršolja, Jasna in Milan Pregelj
1997 Rodiška župnija V: Pregelj, Milan (ur.), *Rodik med Brkini in Krasom. Zbornik ob 350. letnici cerkve*. Koper: Ognjišče, 79–126.
- Radenković, Ljubinko
1996 *Simbolika sveta u narodnoj magiji južnih Slovena*. Beograd: Prosveta: Balkanološki institut SANU (Biblioteka slovenski svet).
- Risteski, Ljupčo S.
2001 Space and Boundaries between the worlds. *EthnoAnthropoZoom* 1: 154–179.
2005 *Kategorite prostor i vreme vo narodnata kultura na Makedoncite*. Skopje: Matica Makedonska.
- Segaud, Marion
2008 *Anthropologie de l'espace: habiter, fonder, distribuer, transformer*. Paris: Armand Colin.
- Slapšak, Božidar
1997 Starejša zgodovina Rodika. V: Pregelj, Milan (ur.), *Rodik med Brkini in Krasom. Zbornik ob 350. letnici cerkve*. Koper: Ognjišče, 19–64.
- Šmitek, Zmago
1973 *Vpliv industrializacije na življenje delavske skupnosti v Kropi (1890-1940)*. Diplomaska naloga, Oddelek za etnologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani (neobj.).
2004 *Mitološko izročilo Slovencev. Svetinje preteklosti*. Ljubljana: Študentska založba.
- Tzavaras, Hélène
1979 Espace et identité des lieux: la toponymie dans un village Grec. V: Alvarez-Peyreyre, Frank (ur.), *Aspects de l'espace en Europe*. Paris: SELAF (Langues et civilisations a tradition orale 33), 157–184.
- Vernat Jean-Pierre
2001 *Mito e pensiero presso i Greci. Studi di psicologia storica*. Torino: Piccola Biblioteca Einaudi.
- Vincent, Jeanne-Françoise
1995 Présentation de l'ouvrage: Le territoire et ses dieux: de la rencontre à la coexistence. V: Vincent, Jeanne-Françoise, Daniel Dory in Raymond Verdier (ur.), *La construction religieuse du territoire*. Paris: Éditions l'Harmattan: 11–30.

VILLAGE SPATIAL STRUCTURE IN ORAL TRADITION AND RITUALS OF THE KARST

This discussion, which is part of a wider study of the conceptualization of space through the oral tradition of the Karst, raises the question of how villages are structured, reflected in toponyms, collective identifications, rituals, and customs.

The fieldwork revealed not only different names for parts of the villages, but that the division of the village represents a strong identification element in the village community. Villages are internally fragmented, even though they appear to be unified communities to an outside observer. Traditions and toponyms already suggest two modes of village division: according to lineage units and according to spatial position. In Slovenia, as in Macedonia, Romania, and elsewhere in Europe, the binary division above versus below, sometimes with the center, is the most common.

The boundary zone between the upper and the lower part of a village is often empty and uninhabited. In Lokev, folklore marks the boundary zone between the two halves, which in traditional perceptions presents the limit between "our" world and the world beyond. In this liminal zone the villagers were said to be meeting supernatural creatures, which in this way were functioning as a kind of territorial rite of passage.

Lighting bonfires on St. John's Day is one of the rituals through which different group identifications of parts of villages by spatial units is most visible. A clear distinction of villagers according to different village units was observable in the narratives about lightening bonfires. In some case, the division was made also according to social hierarchy, where conflicts are also documented.

*In Rodik, the dualist division of the village, separated by a stream, is reflected through many elements. The oral tradition indicates the existence of two primary villages, with one considered older or inhabited by the mythical *ajdi* 'giants' from the *Ajdovščina* archaeological site above the village. The basic dualistic division presents the grounds for a more complex division of the village into five parts. The binary division of the villagers is also reflected in Carnival customs, in how the villagers are positioned at mass in church, in the division of common work, and in the position of graves in the cemetery.*

*Comparisons with cemeteries in Macedonia, which are structured according to the village lineage system, indicate that the structure of the cemetery space in Rodik could be accounted for by the principle of lineage units. Kropa, for example, is known for its tripartite and dualistic division according to the village creek, which is manifested through some celebrations in children's folklore. Carnival customs that were separated in various village units are documented in *Velike Bloke* and *Srednja Vas* in Bohinj. A similar division, reflected in people's position in the church, is documented in *Saint-Santin*, France, where the inhabitants have a similar binary positioning according to left/right system. This kind of structuring should not be confused with positions in the church arising from social hierarchy, which is documented elsewhere. Medieval written sources from Romania about donations*

of halves of villages point to the existence of many binary settlement structures. Separation of villages into two halves is manifested in specific ritual moments, such as at Christmas, on New Year's, and on St John's Day (šentjanževo), while on other ritual occasions the village is united into an integrated ritual community. One can discern an antagonism between the halves, in which what is down is understood as less good and what is up, good.

In Rupingrandel/Repen on the Trieste Karst and in Kaloskopi, Greece, apart from division by lineage system, an explicit social hierarchy according to spatial village units was documented, which was connected to the halves. In Kaloskopi there was even a prohibition on between the antagonistic halves. The first hypothesis explaining the emergence of social-space hierarchy can surely be the stratification processes of the rural population because it is widely known that people of lower social status settled apart from wealthier farmers. On the other hand, the social hierarchy may be only one of the many aspects of the reflection of antagonisms between the halves of villages.

Claude Lévi-Strauss rejected any doubts in the existence of dualistically organized societies in the case of diametrical structures of settlements outside Europe. In his opinion, the dualistic systems are distorted images of much more complex systems, far from symmetry. Radu Dragan studied similar dualistic systems in Europe through divisions of settlements, toponyms, and rituals. He noted that the dualistic system is not rigid, but is activated in defined ritual moments. In his opinion, this asymmetry, which is manifested in space as an infringement of division rules, is the motivating power for the functioning of deformed dualistic societies. It seems that the extensiveness of dualistic structures, reflected in toponyms, identifications, social structure, rituals, and customs, could be accounted for not only with the stratification process of the rural population or various (lineage) colonizations, but also or above all with a general structuring logic of human thought. The study concludes by showing new dimensions of understanding the traditional subject matter of ethnological research when investigated through the perspective of space.

Dr. Katja Hrobat, Inštitut za dediščino Sredozemlja,
Znanstvenoraziskovalno središče, Univerza na Primorskem,
Garibaldijeva 1, 6000 Koper, Katja.Hrobat@guest.arnes.si

